

QIYOSIY TAHLIL METODOLOGIYASI

Gulnoz Iskandarovna XALLIEVA

Filologiya fanlari doktori, professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Toshkent, O'zbekiston

МЕТОДОЛОГИЯ СРАВНИТЕЛЬНОГО АНАЛИЗА

Гулноз Искандаровна ХАЛЛИЕВА

Доктор филологический наук, профессор
Узбекский государственный университет мировых языков
Ташкент, Узбекистан

METHODOLOGY OF COMPARATIVE ANALYSIS

Gulnoz Iskandarovna KHALLIYEVA

DSc (Doctor of Science), Professor
Uzbekistan State World Languages University
Tashkent, Uzbekistan gulnoz74@mail.ru

UDC (UO·K, УДК): 82.09

**For citation (iqtibos keltirish uchun,
для цитирования):** Xalliyeva G.I. Qiyosiy
tahlil metodologiyasi // O'zbekistonda xorijiy
tillar. — 2022. — № 1 (42). — B. 180-189.

<https://doi.org/10.36078/1649698190>

Received: December 27, 2021

Accepted: February 17, 2022

Published: February 20, 2022

Copyright © 2022 by author(s).
This work is licensed under the Creative
Commons Attribution International License (CC
BY 4.0).
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Open Access

Annotatsiya. Qiyosiy adabiyot yoki qiyosiy adabiyotshunoslik ikki yoki undan ortiq adabiy hodisalarni solishtirishga asoslangan fan sohasidir. Xalqaro ijtimoiy, madaniy va adabiy aloqalar kundan-kun rivojlanib borayotgan hozirgi kunda qiyosiy adabiyotning kelajagi fanning buyuk yo'nalishlaridan biridir. Har qanday qiyosiy tadqiqotda adabiy hodisalarning umumiy va o'ziga xos tomonlari aniqlanadi, ular adabiyotlar o'rtasida umumiy nazariy qonuniyatlarning paydo bo'lishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot ishining maqsadi. Talaba, magistr va barcha tadqiqotchilarga komparativistika, qiyosiy adabiyotshunoslik metodologiyasi haqida nazariy ma'lumotlarni yetkazish, badiiy asarlarni qiyosiy tadqiq qilish usullarini tushuntirish, bu boradagi bilimlarini takomillashtirishdir. Shuningdek, adabiy hodisalar (tasviriy vositalar, badiiy asar, yozuvchilarning adabiy merosi, adabiy maktablar, janrlar)ning tipologik va genetik mohiyatini aniqlash, tarixiy fenomen yoki konkret-tarixiy shartlanganligini hisobga olmasdan, adabiy fakt sifatida adabiy hodisaga tegishli bo'lgan ichki qonuniyatlarini namoyon qilishdan iborat. Natijalar va mulohazalar. Qiyosiy-tarixiy metod va uning asoschilari, asosiy tushunchalari; makro va mikrokomparativistika; Sharq va G'arb adabiy aloqalari, tarjima tanqidi, badiiy matnning qiyosiy tahlili mezonlari kabilar haqida nazariy bilim berish va tadqiqotchilarda adabiy hodisalarni qiyoslash va chog'ishtirish ko'nikmalarini hosil qilishdan iborat. Xulosa. Mazkur sohani o'zlashtirish davomida talaba, magistr va tadqiqotchilar qiyosiy tadqiq metodologiyasi va uning asosiy tushunchalarini izohlay olish, qiyosiy adabiyotshunoslikka oid asosiy adabiyotlarni va ularning qisqacha mazmunini bilish, tarjima, tarjima turlari, tarjima tanqidi haqida umumiy tasavvurga, original va tarjimani qiyoslashga oid muayyan bilimga ega bo'lish, qiyoslash orqali adabiy hodisalarning umumiy va xos tomonlarini aniqlash, poetika, adabiy aloqalar va adabiy ta'sir masalalarini tahlil qilish bo'yicha malakalarga ega bo'ladi.

Kalit soʻzlar: qiyosiy tadqiqotlar; qiyosiy adabiyot; qiyosiy-tarixiy metod; obyekt; taqqoslash bosqichlari; muhit; ichki xususiyatlar; tipik vaziyatlar; makrokomparativistika; mikrokomparativistika.

Аннотация. Сравнительное литературоведение, или литературоведческая компаративистика, — это отрасль науки, основанная на сравнении двух или более литературных явлений. Сравнительное литературоведение — одно из ведущих направлений науки, способствует развитию международных общественных, культурных и литературных связей. Любое компаративистское исследование выявляет общие и специфические стороны литературных явлений, которые служат основой для определения общетеоретических закономерностей между литературами. Цель исследования — обеспечить студентов, магистров и всех исследователей теорией методологии сравнительных исследований, объяснить методы сравнительных исследований, улучшить свои знания в этой области. Кроме того, целью сравнительного литературоведения является определение типологической и генетической природы литературного события (художественных произведений, литературного наследия писателей, литературных школ, жанров и т. п.), установление, является ли оно историческим явлением или конкретным историческим фактом, а также демонстрация внутренних закономерностей, применимых к литературному событию. Объектом компаративистики является сравнительно-исторический метод и его основатели, основные понятия; макро- и микрокомпаративистика. Компаративистика направлена на то, чтобы дать как можно больше теоретических знаний о литературных взаимосвязях Востока и Запада, переводческой критике, критериях сравнительного анализа художественного текста. При изучении данного предмета студенты, магистранты и исследователи узнают методологию сравнительного анализа и его основные понятия; получают знания по сравнительному литературоведению; имеют общее представление о переводе, видах перевода, переводческой критике, получают определенные знания о сопоставлении оригинала и перевода; владеют навыками выявления общих и специфических аспектов литературных явлений путем сравнения, анализа поэтики, литературных взаимосвязей и влияния.

Ключевые слова: компаративистика; сравнительная литература; сравнительно-исторический метод; объект; этапы сравнения; среда; внутренние особенности; типичные ситуации; макрокомпаративистика; микрокомпаративистика.

Abstract. Comparative literature or comparative literary studies is a branch of science based on the comparison of two or more literary phenomena. It is one of the leading areas of science contributing to the development of international social, cultural and literary relations. Any comparative study identifies common and specific aspects of literary phenomena, which serve as the basis for the emergence of general theoretical laws between literatures. The study aims to provide students, masters and all researchers with a theory of methodology of comparative research, comparative literature, to explain the methods of comparative research and improve their knowledge in this area. In addition, the purpose of comparative literature is to determine the typological and genetic nature of literary events (visual aids, works of art, literary heritage of writers,

literary schools, genres, etc.), to establish whether it is a historical phenomenon or a specific historical fact and to demonstrate the internal laws that apply to a literary event. The object of science is the comparative historical method and its founders, the basic concepts; macro and micro compatibility; it aims to provide as much theoretical knowledge as possible about East-West literary relations, translation criticism, criteria for comparative analysis of a literary text, and to develop researchers' ability to compare and contrast literary events. During the study of this subject, students, masters and will be able to explain the methodology of comparative research and its basic concepts; gain knowledge on comparative literature; have a general idea of the translation, types of translation, translation criticism, a certain knowledge of the comparison of the original and the translation; have the skills to identify general and specific aspects of literary events through comparison, analysis of poetics, literary relations and literary influence.

Key words: comparative studies; comparative literature; comparative-historical method; object; stages of comparison; environment; internal features; typical situations; macro-comparativistics; micro-comparativistics.

Kirish. Qiyosiy tahlil — borliqdagi hodisalarni bilish va o'zgartirish bo'yicha metodologiya bosqichlaridan biridir. Qiyoslash metodologiyasi ma'lum bir makon va zamonda mavjud turli jarayonlarni qiyoslash uchun asoslarni shakllantiradi. Shuning uchun ham metodologiyada qiyosiy tahlilning o'rnini aniqlash zaruriyati mavjud.

Ma'lumki, metodologiya ilmiy tadqiqot metodlari haqidagi ta'limotdir. Barcha fanlarda ilmiy tadqiqot metodlari empirik va nazariy metodlarga bo'linadi. Aynan empirik va nazariy metodlar asosida har bir fan, jumladan, adabiyotshunoslik ham o'z tadqiqot usullarini shakllantiradi. "Tadqiqot metodlarisiz birorta fan o'z maqsadiga (strategiyasiga), tadqiqot obyektining mohiyatini ochishga erisha olmaydi. Chunki u yoki bu fanning tabiat va jamiyat hodisalarini aniqlashi, ularga xos qonuniyatlarni topishi, ular haqida ilmiy-falsafiy g'oyalar chiqarishi, shak-shubhasiz, muayyan metodlar orqali amalga oshiriladi" (17, 291).

Empirik metod kuzatish va tajriba o'tkazish bilan bog'liq bo'lib, **rejalashtirish, tavsiflash, statistika** kabi bosqichlardan iborat.

Nazariy metodlarga esa analiz, sintez, abstraksiya, induksiya, deduksiya, analogiya modellashtirish kabilar mansubdir. Nazariy metodlarning barchasi **qiyoslash, umumlashtirish, tasniflash** (klassifikatsiya), **baholash** kabi bosqichlardan o'tadi.

Demak, ayon bo'ladiki, qiyoslash barcha nazariy ilmiy xulosalarning asosiy bosqichlaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun qiyosiy tahlilni amalga oshirishdan oldin ilmiy tadqiqot metodlarini yaxshilab o'rganish, ularning qiyoslashdagi rolini tushunib yetish kerak.

Nazariy metodlarni qisqagina tushuntiramiz: **Analiz** — tahlil, **sintez** — xulosalash, **abstratsiya** — mavhumlashtirish, **induksiya** — umumiylikdan xususiylikka o'tish, **deduksiya** — xususiylikdan umumiylikka siljish, **analogiya** — o'xshash xususiyatlar tahlili, **modellashtirish** — model yaratish (*prototip yaratish: mas: olamning badiiy modeli, darslikning elektron modeli*). Bu nazariy metodlarning har biri qiyoslash bosqichidan o'tishi mumkin. Qiyosiy tahlilda analiz, sintez, deduksiya va induksiya kabilar zarur unsurlar, ularsiz qiyosiy tahlilni amalga oshirish mumkin emas. Masalan, deduksiya — hodisalarni tashkil etuvchilarga ajratish jarayoni, qiyosiy tahlil esa ana shu jarayon natijalarini ham o'z ichiga oladi.

Demak, qiyosiy tahlil voqelik hodisalarini bilish va o'zgartirishga qaratilgan barcha nazariy metodlarga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Shundan kelib chiqib, ilmda qiyosiy sintez, qiyosiy induksiya, qiyosiy deduksiya kabi tushunchalar mavjud. Masalan, **qiyosiy sintez** — hodisalar o'rtasidagi o'xshashlik va tafovutlarni aniqlash jarayonidir. Bunda ularni tashkil etgan unsurlarida bilimlarni integratsiyalash natijalari asos qilib olinadi. Mohiyatan, qiyosiy sintez “qiyosiy tahlil ob'ektlari o'rtasidagi farq nimada?” degan savolga javob beradi. **Qiyosiy induksiya** — xususiydan umumiy tomon harakat, qiyoslanadigan adabiy hodisalarning o'xshashlik va tafovutlarni aniqlash jarayonidir.

Asosiy qism. Qiyosiy-tarixiy va chog'ishtirish metodi

Qiyoslash metodologiyasida qiyosiy-tarixiy va chog'ishtirish (yoki qiyosiy-chog'ishtiruv) metodi eng asosiy metodlardan hisoblanadi. Bu metodlar mohiyatan bir-biriga yaqin, ammo farq qiladi.

Qiyosiy-tarixiy metod adabiy hodisalarning umumiy va xos tomonlarini tarixiy taraqqiyot jarayoni bilan bog'liqlikda qiyoslash usulidir. Qiyosiy-tarixiy metod asosidagi ilk nazariy fikrlar Arastuning “Poetika” asarida bayon qilingan. Faylasuf adabiyotni epos, lirika, drama kabi uch turga ajratish jarayonida ularni qiyoslaydi va mohiyatini tushuntirib beradi. Qiyosiy-tarixiy metod haqida ilmiy adabiyotlarda juda ko'plab nazariy fikrlar bayon qilingan. Jumladan, adabiyotshunos B.Karimov qiyosiy-tarixiy metoddan foydalanib, quyidagi yo'nalishlarda ilmiy tadqiqot olib borish mumkinligini ta'kidlaydi:

— dunyo adabiyoti durdonalari yoki milliy adabiyotning go'zal namunalari o'zaro qiyoslanadi;

— adabiy asarlar yaratilgan davriga ko'ra taqqoslab o'rganiladi;

— bir milliy adabiyot vakillarining qiyos uchun asosli asarlari o'rganiladi;

— milliy adabiyot namunalari dunyo adabiyoti kontekstida tekshiriladi;

— adabiy jarayon yoki adabiyot tarixida mavjud adabiy hodisalarning farqli va o'xshash qirralari tadqiq qilinadi;

— mavzu yoki ilmiy muammo nuqtai nazaridan o'zaro yaqin bo'lgan adiblarning asarlari tekshiriladi;

— adabiy-estetik evolyutsiyani kuzatishda ma'lum bir adib tomonidan yozilgan asarlar obyekt qilib olinadi (9, 74).

Qiyosiy-tarixiy metodning nazariy asoslari A. N. Veselovskiy, V. M. Jirmunskiy, N. I. Konrad, A. Dima, A. Dyurishin, V. R. Amineva kabi olimlar tomonidan juda yaxshi yoritilgai (4, 2).

Chog'ishtirish metodi — filologik hodisalarni tizimli qiyoslashga asoslangan metod bo'lib, asosan farqli xususiyatlarni ochib berishga qaratilgan metoddir. Shuning uchun ham tilshunoslikda boshqacha nomi kontrastiv metod deb ataladi. Garchi nazariy asoslari ishlab chiqilmagan bo'lsa-da, antik davrlardan boshlab turli xil filologik hodisalarni chog'ishtirishga qaratilgan asarlar yaratilgan. Alisher Navoiyning fors va turkiy tillar muhokamasiga qaratilgan “Muhokamatu-l-lug'atayn” asari chog'ishtirish metodining yorqin namunasi. Fanda mazkur metodning nazariy asoslari tilshunos olim I. A. Boduen de Kurtene tomonidan XIX asrda ishlab chiqilgan. Ye. D. Polivanov, L. V. Sherba, S. I. Bernshteyn, A. A. Reformatskiy, Sh.Balli kabi olimlar bu boradagi ilmiy ishlarni davom ettirishgan (11, 3).

Tilshunos olim R.Rasulov ilmiy xulosalariga ko'ra, chog'ishtirish metodi ikki va undan ortiq qarindosh yoki qarindosh bo'lmagan tillarni, til hodisalarini o'zaro qiyolash usuli bo'lib, ushbu xususiyatga ko'ra faqat

qarindosh tillarni taqqoslab, qiyoslab o'rganadigan qiyosiy-tarixiy metoddan farq qiladi. Shuningdek, qiyosiy-tarixiy metoddan farqli ravishda, chog'ishtirilayotgan tillarning tarixiga, ularning kelib chiqishiga — genetik jihatlariga, taraqqiyotiga e'tibor bermaydi, ularga asoslanmaydi (17, 263).

Agar yuqoridagi nazariy fikrlarni adabiyotga tatbiq qilsak, tahlil bir millat yoki bir hudud adabiyoti doirasida olib borilsa, adabiy hodisalarning genetik jihatlariga e'tibor qaratisa, bunda qiyosiy-tarixiy metoddan (mas., o'zbek mumtoz adabiyotida ramzlar qiyosi), turli millatga mansub adabiyotlar tadqiqi va tahlili asosida (mas., rus va o'zbek, ingliz va ispan) u yoki bu adabiy hodisalarning spesifik xususiyatlari ochib berilsa, chog'ishtirma metoddan foydalaniladi.

Qiyoslash natijalarini baholashning mezonlari

Qiyoslash natijalarini baholash yuqorida ko'rib o'tilgan qiyosiy tahlil vazifalarining qay darajada bajarilganiga ko'p jihatdan bog'liqdir. Ilmiy adabiyotlarda qiyoslash natijalarini xolisona baholashning tarixiy, gnoseologik, mantiqiy, metodologik, ma'naviy-g'oyaviy va boshqa mezonlari mavjud. Ularni aniqroq tasavvur qilish uchun, ba'zilarini ko'rib chiqamiz.

Tarixiy mezon — qiyosiy tahlil natijalarining tarix faktlariga qanchalik mos kelishini baholashdir.

Gnoseologik mezon — qiyosiy tahlil natijalarini ularning bilish nazariyasi qonunlari va tamoyillariga mos kelishi nuqtai nazaridan baho berishdir.

Mantiqiy mezon — qiyosiy tahlil natijalarining mantiq qonunlari talablariga mos kelishini baholashdir.

Metodologik mezon — qiyosiy tahlil natijalarining qaysi metodlarga to'g'ri kelishi yoki kelmasligi nuqtai nazaridan baholashdir.

Ma'naviy-g'oyaviy mezon — bu qiyosiy tahlil natijalarining jamiyat ma'naviyati, g'oyaviy maqsadlariga qay darajada mos kelishini e'tiborga olib, baho berishdir.

Xullas, yuqoridagi mezonlar qiyosiy tahlil natijalarini baholash, komparativistik tadqiqotning ilmiy-nazariy jihatlarini aniqlash imkonini beradi.

Qiyosiy tahlil natijalarining xolisligini ta'minlash shartlari

Qiyosiy tahlilda haqqoniy, xolis natijaga erishish uchun quyidagilarga diqqatni qaratish lozim:

Birinchidan, qiyosiy tahlilni yakuniga yetkazmoqchi bo'lgan tadqiqotchi qiyosiy adabiyotshunoslikning **nazariy, metodologik va metodik asoslarini** bilishi kerak. Bu borada ular bilishning nazariy va empirik vositalari imkoniyatlaridan unumli foydalana olishi lozim.

Ikkinchidan, qiyosiy tahlil ob'ektlari mavjud bo'lgan, mavjud yoki mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan muhitning xususiyatlari hisobga olinishi lozim. Boshqacha aytganda, ilmiy izlanuvchi, qiyosiy tahlil jarayoniga ta'sir etishi mumkin bo'lgan barcha holatlarni tahlilga tortishi kerak.

Uchinchidan, qiyoslash faqat statistik ma'lumot yig'ish va ko'rsatishdan iborat bo'lib qolmasligi kerak. Qiyoslash ob'ektlari to'xtovsiz o'zgaradi, tadqiqotchilar ana shuni hisobga olishi kerak. O'rganilayotgan ob'ektlarning statistik manzarasi ularning dinamik xususiyatlari bilan to'ldirilishi, tadrijiy takomili ko'rsatilishi kerak. Aks holda qiyosiy haqiqat to'laqonli, xolis bo'la olmaydi. Demak, olib borilgan statistika, dinamika bilan birga tahlil va talqin qilinishi lozim.

To'rtinchidan, tahlilda sub'ektivizmga yo'l qo'yimaslik. Soxta qiyoslash, muayyan manfaatlarga xizmat qilishi mumkin, lekin fan rivojiga

xizmat qilmaydi. Ba'zi tadqiqotchilarning bir-biriga umuman to'g'ri kelmaydigan filologik jihatlarni qiyoslashi, ana shunday soxta qiyoslashga olib keladi. Natijada, qiyosiy tahlil mazmuni va natijalari buzib ko'rsatiladi, odamlarning ijtimoiy ongida noto'g'ri tushuncha paydo bo'ladi. Masalan, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" asaridagi Otabekning ishqiy sarguzashtlarini, Jorj Bayronning Don-Juan obrazi ishqiy sarguzashtlari bilan qiyoslash kutilgan natijani bermaydi.

Demak, qiyosiy tahlilning asosiy qoidalari, talablari bajarilmasa, adabiy hodisalarni qiyoslash jarayoni kutilgan natijani bermaydi.

Qiyosiy adabiyotshunoslik bo'yicha olib boriladigan tadqiqotlarning aksariyati poetika tushunchasi bilan bog'liq. Poetikaning asosiy maqsadi asar yaralishiga xizmat qiluvchi barcha badiiy unsurlarni yuzaga chiqarish, baholash va yozuvchining mahoratini ko'rsatib berishdan iborat. Muayyan yozuvchi yoki shoirning badiiy asariga xos xususiyatlarni talab darajasida tahlil etish uchun avvalo poetika nazariyasini chuqur o'rganib chiqish kerak.

Poetika atamasini birinchi marta Arastu asarida qo'llagan (1, 5). Faylasuf adabiyotni epos, lirika, drama kabi uch turga ajratish barobarida ularning badiiy xususiyatlariga xos jihatlarni ham tahlilga tortadi. Shundan so'ng Sharq va G'arbda poetika bilan bog'liq ko'plab ilmiy asarlar yuzaga keladi.

Rus olimi A. A. Potebnya (1835–1891) fan tarixida birinchilardan bo'lib, poetikaning nazariy asoslari haqida ilmiy asarlar yozgan (12). U o'zining "Nazariy poetika" nomli kitobida nazm va nasr, badiiy tasvir vositalari, poetik va mifologik tafakkur, stilistik figuralar haqida ilmiy-nazariy xulosalarini beradi. Uning adabiyotshunoslikka doir ayrim izlanishlarinn (12) keyinchalik rus olimi M. Baxtin davom ettirgan (2). U. Jo'raqulovning ta'kidlashicha, yirik nazariyotchi olim M. M. Baxtin asarlarining birortasi ham tarixiy va nazariy poetika sintezisiz amalga oshirilmagan (3).

"Poetika" — yunonchadan olingan bo'lib, "san'at, yaratuvchanlik, mahorat" degan ma'nolarni bildiradi. Rus olimi V. M. Jirmunskiyning fikricha, **poetika poeziyani san'at darajasida o'rganadigan fandır**. Shu jihatdan olimning "adabiyot haqidagi fan poetika belgisi ostida rivojlanadi" (7, 15) degan fikri hozir ham dolzarbligini yo'qotmagan.

Zamonaviy adabiyotshunoslikda poetikaning umumiy, tavsifiy normativ, nazariy va tarixiy poetika kabi 5 ta asosiy turi ajratib ko'rsatilgan (18):

1. Umumiy poetika — barcha adabiyotlar uchun xos bo'lgan badiiyat mezonlarini o'rganadi. (Masalan: ijodiy prinsiplar, muallif pozitsiyasi va h.k.)

2. Tavsifiy (xususiy) poetika — konkret asarlarning yaratilish jarayonini va yozuvchining badiiy olamini o'rganadi. (Masalan: H. Olimjonning badiiy olami, Cho'lpon nasri poetikasi h.k)

3. Normativ poetika — "badiiy asar aslida qanday yozilish kerak?" degan masalaga oydinlik kiritadi. Normativ poetika adabiy asarlarni baholaydi va adabiy tanqid ob'ekti hisoblanadi. U. To'ychievning "O'zbek adabiyotida badiiylik mezonlari va ularning maromlari", B. Sarimsoqovning "Badiiylik asoslari va mezonlari", A. Rasulovning "Badiiylik mezonlari" asarlari normativ poetikaga oid ilmiy asarlar hisoblanadi (19).

4. Nazariy poetika — bevosita adabiyot nazariyasi bilan bog'liq bo'lib, har bitta ko'rib chiqilayotgan adabiy hodisaning nazariy tomonini

yoritib beradi (Masalan, Oybek romanlarida psixologizm, Pushkin she'riyatida shakl va mazmun). U. Jo'raqulovning nazariy poetika masalalariga bag'ishlangan asarida poetikaning muallif, janr, xronotop kabi qirralari ochib berilgan (8).

5. Tarixiy poetika — bunda asar yaratilishiga xizmat qiladigan barcha badiiy unsurlarning genezisi o'rganiladi. Ijodkorning badiiy olami va mahorati tarixiy-adabiy jarayonga va davr ruhiga bog'lab ochib beriladi. Tarixiy poetika rivojida A. Veselovskiy, M. Jirmunskiy, N. Konrad, I. G. Neupokoeva, M. M. Baxtin kabi olimlarning ilmiy asarlari alohida ahamiyat kasb etadi (14, 19).

I. V. Stebleva, A. B. Kudelin, B. Shidfar, Ye.Ye. Bertels, V. I. Braginskiy, R. Musulmonqulov, Sh. M. Shukurovlarning ilmiy izlanishlari sharqshunoslikdagi tarixiy poetika masalalariga bag'ishlangan (20).

Poetik yoki badiiy mahorat yozuvchining o'ziga xos badiiy olami, badiiy asarni yaratishdagi san'atkorligidir. Ijodkorning badiiy mahorati asar tilining mohirona berilishida, obraz yaratishida, badiiy tasvir vositalaridan o'z o'rnida, mohirona foydalanishida, asar kompozitsiyasini to'g'ri va tizimli shakllantirishda va h.k.larda yaqqol namoyon bo'ladi.

Bulardan tashqari badiiylikning quyidagi 10 ta mezoni (18) yozuvchining badiiy mahoratini aniqlashga yordam beradi:

1. Gumanizm (insonparvarlik).
2. Estetik tuyg'uni shakllantira olish.
3. Hayotiy haqiqatga sodiqlik.
4. Chuqur mushohoda.
5. Muallif g'oyasining mantiqiyligi va ijodiy fantaziyasining kengligi.
6. Umumlashtirish va tipiklashtirish qobiliyati.
7. Badiiy detallarning aniqligi va qaysidir g'oyaga xizmat qilishi.
8. Syujet qurilishi va obrazlar tizimini yaratishdagi mahorat.
9. Qahramonlar ichki dunyosini mahorat bilan ochib berilishi.
10. Asar tilining boyligi va rang-barangligi.

Badiiy asar kompozitsiyasiga xizmat qiladigan har bir unurning poetikasini o'rganish va shu asosda ilmiy tadqiqot olib borish mumkin. Masalan, rus olimlaridan D. S. Lixachev qadim rus adabiyotining poetikasini, I. V. Silantev motivlarning, V. V. Vinogradov syujet va uslubning, N. Ye. Falikova xronotopning, N. Bandurina va Z. Suvanov obrazlarning, Y. Solijonov badiiy nutqning, K. Hamraev kompozitsiyaning poetikasini tadqiq qilishgan va muhim ilmiy-nazariy xulosalarni chiqarishgan (10). Ayniqsa, asar syujeti va janrlar tipologiyasi bilan shug'ullanmoqchi bo'lgan olimlarga O. M. Freydenberning fundamental monografiyasi juda katta nazariy material beradi (6, 448).

Adabiyotshunos olimlarning tafakkur tarzi va tadqiqotchilik mahoratini ham poetika nuqtai nazaridan o'rganish mumkin. Masalan, rus olimi O. Presnyakov nazariyotchi olim A. A. Potebnya ilmiy ijodining poetikasini o'rgangan (15).

Poetikaga oid zamonaviy tadqiqotlar asosan nazariy va tarixiy poetika masalalariga bag'ishlanadi. Tarixiy poetikaga oid maxsus jurnal ham mavjud bo'lib, unda jahon adabiyoti bo'yicha rus, ingliz, italyan va ispan tillarida eng yaxshi maqolalar chop etiladi (16).

Xulosa. Xullas, qiyosiy tadqiqotlar uchun asosiy metod hisoblangan qiyosiy-tarixiy metod (5, 75) adabiy jarayon dinamikasini, vorisiylik va an'analar almashinuvini, badiiy qadriyatlarni to'liq anglashda yordam beradi.

A. N. Veselovskiydan keyin adabiy komparavistikaning metodologik jihatlarini V. M. Jirmunskiy, A. Dima, D. Dyurishin, N. I. Konrad, I. G. Neupokoeva, M. B. Xrapchenko, A. Kokorin, M. Bogatkina, V. R. Amineva, Yu. I. Mineralov kabi olimlar tadqiq qilgan va dunyo adabiyotshunosligida bu jarayon davom etmoqda.

Bugun qiyosiy adabiyotshunoslik fani kundan kunga rivojlanmoqda. Amerika olimlari V. Frederik (komparativistlarning xalqaro, Amerika assotsiatsiyasi Prezidenti) va Rene Uellek boshlab bergan an'analar davom ettirilib, dunyoning turli joylarida komparativistika ilmiy markazlari, maktablari tashkillashtirilmogda. Moskva komparativistika maktabi, Britaniya va Amerika qiyosiy adabiyotshunoslik assotsiatsiyalari (22) shular jumlasidandir.

Hozirda qiyosiy adabiyotshunoslik bo'yicha dunyoda bir qancha ilmiy jurnallar nashr qilinadi. Rossiyada chop etiladigan "Imagologiya va komparativistika", "Tarixiy poetika", Fransiyadagi "Revue de litterature compare" ana shunday nufuzli jurnallardan bo'lib, ularda komparativistikaga oid eng nufuzli maqolalar chop etiladi (23).

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Аристотель. Поэтика. Об искусстве поэзии. — М., 1961. — 184 с.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. — М.: Искусство, 1979. — 424 с.
3. Бахтин М. Романда замон ва хронотоп шакллари. Тарихий поэтикадан очерклар / Рус тилидан У. Жўракулов таржимаси. — Тошкент, 2015. — 288 б.
4. Веселовский А.Н. Историческая поэтика. — М., 1989. — 404 с.
5. Eshonboboev A. Qiyosiy-tarixiy metod haqida // O'zbek tili va adabiyoti. — Toshkent, 2008. №4. — B.38—46.
6. Фрейденбер О.М. Поэтика сюжета и жанра. — М.: Лабиринт, 1997. — 448 с.
7. Жирмунский В.М. Задачи поэтики / Теория литературы. Поэтика. Стилистика. — Л., 1977. — 408 с.
8. Jo'raqulov U. Nazariy poetika masalalari: Muallif. Janr. Xronotop. — Toshkent: G'afur G'ulom, 2015. — 354 b.
9. Karimov B. Adabiyotshunoslik metodologiyasi. — Toshkent: Muharrir, 2011. — 87 b.
10. Лихачев Д.С. Поэтика древнерусской литературы. — М.-Л., 1967. — 416 с.
11. Поливанов Е.Д. Русская грамматика в сопоставлении с узбекским языком. — Ташкент, 1933. — 182 с.
12. Потебня А.А. Эстетика и поэтика. — М., 1976. — 613 с.
13. Потебня А.А. Из записок по теории словесности. — Харьков, 1905. — 649 с.
14. Проблемы исторической поэтики литератур Востока. Коллективная монография. — М.: Наука, 1988. — 308 с.
15. Пресняков О.П. Поэтика познания и творчества: Теория словесности А.А. Потебни. — М., 1980. — 218 с.
16. Проблемы исторической поэтики. — URL: <http://poetica.pro>
17. Rasulov R. Umumiy tilshunoslik. — T., 2010. — 323 b.
18. Темирболат А.Б. Поэтика литературы. Учебное пособие. — Алматы, 2011. — 169 с.
19. То'uchiev U. O'zbek adabiyotida badiiylik mezonlari va ularning maromlari. — Toshkent, 2011. — 508 b.

20. Стеблева И.В. Семантика газелей Бабура. — М.: Наука, 1982. — 326 с.
21. www.bcla.org/index.htm ; www.agla.org
22. <http://journals.tsu.ru>; www.cairn-int.info/journal-revue-de-litterature-comparee.htm

References

1. Aristotle. *Poetika. Ob iskusstve poezii* (Poetics. About the art of poetry), Moscow, 1961, 184 p.
2. Baxtin M.M. *Estetika slovesnogo tvorchestva* (Aesthetics of verbal creativity), Moscow: Iskusstvo, 1979, 424 p.
3. Bakhtin M. *Romanda zamon va khronotop shakllari. Tarikhiy poetikadan ocherklar* (Time and chronotope forms in the novel. Essays on historical poetics), Tashkent, 2015, 288 p.
4. Veselovskiy A.N. *Istoricheskaya poetika* (Historical poetics), Moscow, 1989, 404 p.
5. Eshonboboev A. *Uzbek tili va adabiyoti*, Tashkent, 2008, No. 4, pp. 38–46.
6. Freydenber O.M. *Poetika syujeta i janra* (Poetics of plot and genre), Moscow: Labirint, 1997, 448 p.
7. Jirmunskiy V.M. *Zadachi poetiki / Teoriya literaturi. Poetika. Stilistika* (Task poetics / Literary theory. Poetics. Stylistics), Leningrad, 1977, 408 p.
8. Jurakulov U. *Nazariy poetika masalalari: Muallif. Janr. Khronotop* (Problems of theoretical poetics: Author. Genre. Chronotop), Tashkent: Gafur Gulom, 2015, 354 p.
9. Karimov B. *Adabiyotshunoslik metodologiyasi* (Methodology of literary criticism), Tashkent: Muharrir, 2011, 87 p.
10. Lixachev D.S. *Poetika drevnerusskoy literaturi* (Poetics of ancient literature), Moscow, 1967, 416 p.
11. Polivanov Ye.D. *Russkaya grammatika v sopostavlenii s uzbekskim yazikom* (Russian grammar in comparison with the Uzbek language), Tashkent, 1933, 182 p.
12. Potebnya A.A. *Estetika i poetika* (Aesthetics and poetics), Moscow, 1976, 613 p.
13. Potebnya A.A. *Iz zapisok po teorii slovesnosti* (From notes on the theory of literature), Kharkiv, 1905, 649 p.
14. *Problemi istoricheskoy poetiki literatur Vostoka. Kollektivnaya monografiya* (Problems of historical poetic literature of the East. Collective monograph), Moscow: Nauka, 1988, 308 p.
15. Presnyakov O.P. *Poetika p oznaniya i tvorchestva: Teoriya slovesnosti A.A. Potebni* (Poetics of cognition and creativity: Theory of literature A.A. Potebni), Moscow, 1980, 218 p.
16. Problems of historical poetry, available at: <http://poetica.pro>
17. Rasulov R. *Umumiy tilshunoslik* (General Linguistics), Tashkent, 2010, 323 p.
18. Temirbolat A.B. *Poetika literaturi* (Poetics of literature), Almaati, 2011, 169 p.
19. Toychiev U. *Uzbek adabiyotida badiiylik mezonlari va ularning maromlari* (Criteria of art in Uzbek literature and their rhythms), Tashkent, 2011, 508 p.
20. Stebleva I.V. *Semantika gazeley Babura* (Semantics gazeley Babura), Moscow: Nauka, 1982, 326 p.
21. www.bcla.org/index.htm; www.agla.org

22. <http://journals.tsu.ru>; www.cairn-int.info/journal-revue-de-litterature-comparee